

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Стан здійснення судочинства у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/userfiles/ogliad_2016.pdf.
3. Павлова Т.О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням як примусовий захід кримінально-правового характеру / Т. О. Павлова // Правова держава. – 2016. – № 1. – С. 234–239.
4. Марін О. Антикоруційні новели кримінального законодавства / О. Марін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gromada.lviv.ua/analytic/936>.
5. Бурдін В. М. Звільнення від відбування покарання із випробуванням за корупційні злочини / В. М. Бурдін // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 3. – С. 233–244.
6. Михайленко Д. Г. Звільнення від відбування покарання з випробуванням при засудженні за корупційний злочин у випадку затвердження угоди про визнання вини / Д. Г. Михайленко // Вісник прокуратури. – 2016. – № 1. – С. 26–37.
7. Ярмиш Н. М. Чи є корупціонером корисливий суддя? / Н. М. Ярмиш // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (31 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України; Харківський національний університет внутрішніх справ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : ХНУВС, 2017. – С. 78–79.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
9. Правові позиції Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо застосування законодавства у справах кримінальної юрисдикції / упоряд. Н. О. Гуророва, О. О. Житний. – Х. : Одісей, 2013. – 448 с.
10. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11.12.2015 року № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15>.
11. Горох О.П. Законодавчі обмеження щодо звільнення від покарання корупціонерів // О. П. Горох // Вісник Академії адвокатури України. – 2016. – Т. 13. – Число 1(35). – С. 50–53.

УДК 343.293

**ПРОБЛЕМИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ТА ПОКАРАННЯ НА ПІДСТАВІ ЗАКОНУ ПРО АМНІСТІЮ**

Трубников В. М.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація: у статті відзначено, що Закон України «Про застосування амністії в Україні» як гуманістичний акт повинен бути більш широко враховувати права, свободи і законні інтереси громадян.

Ключові слова: закон про амністію; звільнення від кримінальної відповідальності; найвищі органи державної влади і управління; проголошення амністії; звільнення від відбування основного і додаткового покарання; обвинувачений.

Аннотация: в статье отмечено, что Закон Украины «О применении амнистии в Украине» как гуманистический акт должен быть более широко учитывать права, свободы и законные интересы граждан.

Ключевые слова: закон об амнистии; освобождение от уголовной ответственности; высшие органы государственной власти и управления; провозглашение амнистии; освобождение от отбывания основного и дополнительного наказания; обвиняемый.

Annotation: the article notes that Law of Ukraine «On the Application of Amnesty in Ukraine» as a humanistic act should be more widely taken into account the rights, freedoms and legitimate interests of citizens.

Key words: amnesty law; exemption from criminal liability; supreme bodies of state power and management; declaration of amnesty; exemption from serving basic and supplementary punishment; the accused.

Звільнення від кримінальної відповідальності, покарання і від відбування покарання може проводитися в порядку амністії. Амністія - це позасудовий акт звільнення. У всі часи у всіх народів амністія розглядалася як виняткова прерогатива найвищих органів державної влади і управління. Акти амністії приймалися у зв'язку з якими-небудь знаменними подіями в житті тієї або іншої держави. Амністія застосовувалась і в Київській Русі, і в царській Росії, і в радянській, і пострадянській періоди і історично виправдали своє призначення. Амністія відноситься до видів державного вибачення. Амністія в якості самостійного правового інституту до початку ХХ в. не була відома. Звільнення від покарання з амністії відоме з найстародавніших часів. У Римі, наприклад, за часів республіки амністія

застосовувалася за рішенням народних комісій і сенату, а за часів імперії це право перейшло до імператорів. У законодавстві царської Росії термін «амністія» не уживався, застосовувався термін «прощення» як у разі звільнення від покарання окремих осіб, так і безлічі засуджених. З приходом до влади більшовиків амністії проводилися, як правило, у зв'язку із знаменними для соціалістичної держави подіями, а також на честь видатних перемог і досягнень радянського народу.

На Україні вперше амністія була застосована в 1920 році за ухвалою IV Всеукраїнського З'їзду Рад в ознаменування звільнення земель України від Денікіна і його банд. На початку 1920-х років за амністією масово звільнялися від покарання робочі і селяни, що вчинили малозначні злочини, за об'єктивними умовами, вперше, випадкові злочинці з середовища трудящих жінок, засуджені по продналоговим і лісовим правопорушеннях, дезертири і навіть деякі категорії емігрантів. Характерною особливістю всіх цих актів про амністію служив прояв виняткової турботи і гуманного відношення держави до неповнолітніх, особам, страждаючим важкими хворобами, до жінок, що мають малолітніх дітей, і вагітних жінок, а також до осіб літнього віку. Приблизно так само були мотивовані і акти об амністії, прийняті в роки незалежності України. Треба відмітити, що незважаючи на значущість інституту амністії і його впливу на заохочувальну політику держави, на загальнотеоретичному рівні дана проблема в достатній мірі не розроблена, і у вітчизняній науці їй не уділялось належної уваги. 1 жовтня 1996 р. Верховною Радою України був ухвалений основоположний Закон «Про застосування амністії на Україні» [1], де сказано, що акт амністії видається не частіше за один раз протягом календарного року і розглядається в нерозривному зв'язку з правовою і політичною природою нашої держави і прояву гуманізму. За останні роки науковці стали більше уваги приділяти проблемам застосування амністії в Україні [2-3]. Слід зазначити, що закон «Про застосування амністії в Україні» є базовим законом, положення якого має бути враховано при підготовці законів про амністію щорічно, які ґрунтуються на його основі, а отже, мають відповідати його положенням та не звужувати їх. У Законі «Про застосування амністії на Україні» дається визначення поняття амністії – це є повне або часткове звільнення від відбування покарання осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили.

Амністія оголошується законом про амністію, який приймається відповідно до положень Конституції України, Кримінального кодексу України та Закону про амністію.

Верховна Рада України вправі прийняти закон про амністію як щодо певної категорії осіб, так і щодо конкретно визначеної особи (індивідуальна амністія).

Законом про амністію може бути передбачено: а) повне звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (повна амністія); б) часткове звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (часткова амністія). Закон про амністію не може передбачати заміну одного покарання іншим зняття судимості стосовно осіб, які звільняються від відбування покарання, крім випадків індивідуальної амністії.

Як бачимо поряд з поняттям повної, часткової, умовної амністії, з'являється новий вид амністії «індивідуальна амністія». Поняття «індивідуальна амністія» введено Законом України № 792-УІІ від 27 лютого 2014 р. «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо повної реабілітації політичних в'язнів» [4]. Поява в законодавстві поняття «індивідуальна амністія» та застосування амністії до конкретно визначених осіб об'єктивно викликані політичним протистоянням, на що прямо вказується в преамбулі Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо повної реабілітації політичних в'язнів» від 27 лютого 2014 р. № 792-УІІ. Метою прийняття закону визнано «... недопущення політичних репресій і випадків застосування кримінальної юстиції для боротьби з політичними опонентами». У ч. 1 розділу II «Прикінцеві положення» закону вказано прізвища, імена, по батькові та дати народження осіб, до яких застосовувалася «повна індивідуальна амністія». Враховуючи певну дискусійність та неординарність положень Закону України № 792-УІІ від 27 лютого 2014 р. «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо повної реабілітації політичних в'язнів», вважаємо за необхідне висловити деякі думки із цього приводу.

Фактично Закон України № 792-УІІ від 27 лютого 2014 р. «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо повної реабілітації політичних в'язнів» є актом помилування зазначених у ньому осіб, незважаючи на надання йому форми амністії та суб'єкта здійснення цього «помилування».

Я погоджуюсь з тим, що зазначені зміни до законодавства України про амністію є кроком назад у правовому регулюванні – до царських маніфестів про помилування або деяких сталінських амністій. Більше того, регламентування «індивідуальних амністій» дозволяє в майбутньому будь-якій політичній силі, яка отримає більшість у парламенті, звільнити від відбування покарання певних осіб. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо повної реабілітації політичних в'язнів» від 27 лютого 2014 р. № 792-УІІ та санкціонує застосування його ч. 1 розділу II «Прикінцеві положення», фактично здійснила не притаманну їй функцію правосуддя, тоді як правосуддя в Україні здійснюється виключно судами (ст. 124 Конституції України), а парламент (Верховна Рада України) є єдиним органом законодавчої влади в Україні (ст. 75 Конституції України). Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [5]. Перелічені сумніви щодо доцільності введення поняття «індивідуальна амністія» дають привід для пропозиції про виключення даного положення закону.

Рішення про застосування чи незастосування амністії приймається судом стосовно кожної особи індивідуально після ретельної перевірки матеріалів особової справи та відомостей про поведінку засудженого за час відбування покарання.

Установивши в стадії судового розгляду кримінальної справи наявність акту амністії, що усуває застосування покарання за вчинене діяння, суд, за доведеності вини особи, постановляє обвинувальний вирок із звільненням засудженого від відбування покарання.

Амністія не може бути застосована до: 1) осіб, яким смертну кару в порядку помилування замінено на позбавлення волі, і до осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі; 2) осіб, які мають дві і більше судимості за вчинення умисних тяжких та/або особливо тяжких злочинів, крім випадків індивідуальної амністії; 3) осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України, терористичний акт, бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах; 4) осіб, яких засуджено за злочини або злочини, що спричинили загибель двох і більше осіб; 5) осіб, стосовно яких протягом останніх десяти років було застосовано амністію або помилування незалежно від зняття чи погашення судимості та які знову вчинили умисний злочин.

Амністія також не застосовується до осіб, засуджених за умисне вбивство; катування; насильницьке донорство; незаконне позбавлення волі або викрадення людини, якщо при цьому сталося заподіяння смерті, або нанесення тяжких тілесних ушкоджень, що потягнули за собою смерть.

Законом про амністію можуть бути визначені й інші категорії осіб, на які амністія не поширюється. Дія закону про амністію поширюється на злочини, вчинені до дня набрання ним чинності включно, і не поширюється на тривалі або продовжувані злочини, якщо вони закінчені, припинені або перервані після набрання законом про амністію чинності. У виняткових випадках з метою припинення суспільно небезпечних групових проявів чинність амністії може бути поширена на діяння, вчинені до певної дати після оголошення амністії, за умови обов'язкового виконання до цієї дати вимог, передбачених законом про амністію (умовна амністія).

Особи, на яких поширюється дія закону про амністію, можуть бути звільнені від відбування як основного, так і додаткового покарання, призначеного судом, крім конфіскації майна, в частині вироку, яка не була виконана на день набрання чинності законом про амністію. Особам, засудженим до покарання (основного чи додаткового) у виді штрафу, сума штрафу, сплаченого ними до прийняття судом рішення про звільнення від відбування покарання у зв'язку з амністією, не повертається.

Питання про погашення чи зняття судимості стосовно осіб, до яких застосовано амністію, вирішується відповідно до положень КК України. Закони про амністію, за винятком законів про умовну амністію, Верховна Рада України може приймати не частіше одного разу протягом календарного року, крім випадків індивідуальної амністії.

Особи, засуджені за вчинення злочину, які відповідно до закону про амністію підлягають звільненню від відбування (подальшого відбування) покарання, звільняються не пізніше як протягом трьох місяців після опублікування закону про амністію. Особи, стосовно яких відповідно до закону про амністію застосовується скорочення терміну покарання, мають бути офіційно поінформовані про нове обчислення терміну покарання і про дату закінчення відбування покарання протягом місяця після опублікування закону про амністію. Строки звільнення осіб за законом про індивідуальну амністію встановлюються у такому законі. Закон про амністію підлягає публікації в офіційних виданнях Кабінету Міністрів та Верховної Ради України.

У якості прикладу можна привести амністію, яка була застосована в 2016 році. Верховна Рада прийняла Закон № 4255 «Про амністію в 2016 році» з пропозиціями Президента України Петра Порошенка. За цей Закон свої голоси віддали 226 народних обранців. Цей проект закону розроблений для законодавчого забезпечення у 2016 році складової частини міжгалузевих правового інституту вибачення державою осіб, які вчинили злочинні діяння.

Метою прийняття законопроекту є формування обґрунтованої системи критеріїв визначення кола осіб, до яких амністія застосовується, і обмежень по її застосуванню, зменшення кількості осіб, які утримуються в місцях позбавлення волі, і, як наслідок, економія бюджетних коштів, що витрачаються на утримання засуджених, забезпечення належних умов відбування покарання для осіб, які будуть продовжувати там перебувати.

Даним законом передбачалось оголосити амністію і поширити її дію, насамперед, на ті категорії засуджених, які найбільш незахищені та вразливі соціально: на неповнолітніх і жінок, а також чоловіків, які мають дітей у віці до 16 років або дітей-інвалідів, до інвалідів першої, другої і третьої груп, хворих на туберкульоз, онкологічні захворювання, осіб, які досягли пенсійного віку, учасників бойових дій, осіб, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, приймали безпосередню участь в антитерористичній операції і т.ін.

Основними критеріями для застосування амністії, згідно з даним законом, є: незначна суспільна небезпека діянь, які вчинила особа, яка відбуває покарання; об'єктивні фактори (тяжка хвороба, похилий вік і т.ін.), які істотно знижують небезпечність осіб, яких пропонується звільнити від відбування покарання; значний строк відбутого засудженими особами покарання на момент проголошення амністії.

Законом також визначалися категорії засуджених, щодо яких амністія не застосовується. Це, перш за все, особи, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини, а також особи, які вчинили злочини з використанням службового становища (корупційні злочини).

У липні Верховна Рада вже приймала цей закон, проте президент наклав на нього вето і повернув зі своїми пропозиціями, які переважно стосувалися виправлення термінології та усунення можливості неоднозначних трактувань.

Згідно з цим Законом про амністію звільнено від відбування покарання в виді позбавлення волі на певний строк та від інших покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, осіб, визнаних винними у вчиненні умисного злочину, що не є тяжким або особливо тяжким відповідно до ст. 12 КК України, осіб, визнаних винними у вчиненні необережного злочину, яке не є особливо тяжким відповідно до ст. 12 КК України, а також осіб, кримінальні справи стосовно яких за зазначеними злочинами розглянуті судами, але вироки по ним не вступили в законну силу.

Звільнено від відбування покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців: засуджених за злочини невеликої та середньої тяжкості; засуджених вперше за тяжкі злочини, якщо вони на день набрання чинності цим Законом чинності відбули не менше половини призначеного строку основного покарання.

Звільнено від відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк та від інших покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, осіб, зазначених у ст. 1 цього Закону, засуджених за умисні злочини, за які законом

передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше десяти років, якщо на день набрання чинності цим Законом вони відбули не менш половини призначеного строку основного покарання.

Амністія не застосовувалась до осіб, зазначених у ст. 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні», а також до осіб: які після винесення вироку, але до повного відбуття покарання, знову вчинили умисний злочин; які раніше звільнялися з місць позбавлення волі умовно-достроково і знову вчинили умисний тяжкий або особливо тяжкий злочин; звільнені судом від відбування покарання з випробуванням і до закінчення визначеного судом іспитового строку знову вчинили умисний тяжкий або особливо тяжкий злочин; які мають дітей, яким не виповнилося 18 років, дітей-інвалідів та/або повнолітніх сина, дочку, визнаних інвалідами, і вчинили злочини, що посягають на життя, здоров'я, честь, гідність чи інші охоронювані законом права та інтереси цих дітей; засуджених за злочин або злочини, що спричинили загибель двох і більше осіб; мають одного або обох батьків у віці понад 70 років або визнані інвалідами першої групи і вчинили злочини, що посягають на життя, здоров'я, честь, гідність чи інші охоронювані законом права та інтереси цих батьків.

Виконання цього Закону покладалось на суди. Питання про застосування амністії суд вирішував за ініціативою особи, яка підтримує публічне звинувачення в суді, здійснює нагляд за дотриманням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, органу або установи виконання покарань, а також за ініціативою обвинуваченого (підсудного) або засудженого, їх захисників чи законних представників: питання про застосування амністії щодо осіб, яких засуджено судами іноземних держав і які відбувають покарання на території України, вирішують відповідні суди України з дотриманням вимог міжнародних договорів України; під час розгляду судами справ про застосування амністії участь прокурора в судовому засіданні є обов'язковою; якщо розглядається справа про застосування амністії щодо неповнолітньої особи, то в судовому засіданні у передбачених законом випадках бере участь її законний представник; в судовому засіданні може брати участь захисник; застосування амністії не допускається, якщо обвинувачений (підсудний) або засуджений заперечує проти цього; особа, щодо якої вирішується питання про застосування амністії, дає свою згоду суду в усній чи письмовій формі з обов'язковим зазначенням цього у журналі судового засідання.

Дія цього Закону поширювалась на осіб, які вчинили злочини до дня набрання ним чинності включно, і не поширювалась на осіб, які вчинили тривалі або продовжувані злочини, якщо вони закінчені, припинені або перервані після набрання чинності цим Законом: особи, засуджені за вчинення злочину, які відповідно до цього Закону підлягають звільненню від відбування (подальшого відбування) покарання, звільняються не пізніше ніж протягом трьох місяців з дня опублікування цього Закону.

Особи, на яких поширювалась дія цього Закону, звільнялися від відбування основного і додаткового покарання, призначеного судом, крім конфіскації майна, в частині вироку, яка не була виконана на день набрання чинності цим Законом: особам, засудженим покарання (основного або додаткового) у виді штрафу, сума штрафу, сплаченого ними до прийняття судом рішення про звільнення від відбування покарання у зв'язку з амністією, не поверталась.

Певні обов'язки покладалися на органи виконавчої влади. Кабінету Міністрів України, обласним, Київській міській, районним, районним у місті Києві державним адміністраціям, виконавчим органам сільських, селищних, міських, районних у містах рад забезпечити: організацію своєчасного обліку звільнених відповідно до цього Закону осіб, здійснення стосовно них заходів соціального патронажу відповідно до Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», контроль за поведінкою цих осіб; передачу звільнених згідно з цим Законом неповнолітніх під нагляд батьків, пристрій в разі потреби неповнолітніх, позбавлених батьківського піклування, в інтернатних закладах до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу або встановлення над ними піклування [6].

Деякі слова про правову природу амністії і галузеву належність. У літературі ми бачимо великий різнобіч стосовно цього питання. І це можна пояснити складністю змісту амністії. Одні вчені відносять цей інститут до сфери конституційного права [7, с. 66, 176], інші вважають, що цей інститут належить до сфери кримінального права [8], третя група вчених виходить із того, що інститут амністії має міжгалузевий, комплексний характер [9, с. 3, 4, 6], крім того самі по собі акти амністії не є кримінально-правовими законами, а є державно-правовими актами [10, с. 201]. Я не можу приєднатися ні до якої точки зору, тому що вважаю закон України про амністію є спеціальним законом і дотримуюся тієї позиції, що закон України про амністію є окремий, самостійний, спеціальний закон, в якому Верховна Рада має право, виходячи зі своєї компетенції, вирішувати всі виникаючі питання, пов'язані із здійсненням конкретної амністії.

Якщо виходити з такої позиції, то звідси виникають такі наступні пропозиції. Оскільки закон про амністію є спеціальний закон органу вищої законодавчої влади, то всякий раз він управи визначати конкретні категорії осіб, до яких амністія не може застосовуватися, а заздалегідь визначати такі категорії це передчасно, можливі ситуації коли такі категорії осіб і будуть підпадати під амністію. Ми, таким чином, сама Верховна Рада значно і штучно звужуємо свої повноваження і наслідки застосування амністії наступають тоді зовсім інші, чим ті, які нам хотілося мати. Акт амністії не змінює і не скасовує норми права, які передбачає кримінальну відповідальність за той чи інший злочин. Амністія також не змінює і не скасовує безпосередньо такі правозастосовні акти, як вирок чи ухвала суду. Усі кримінально-правові норми, що діяли до видання амністії, продовжують діяти і після її видання, залишаючись без змін. Амністія не створює якої-небудь нової самостійної норми, а тільки реалізує діючі кримінально-правові норми України. Тому сама амністія є юридичним фактом, що породжує визначені кримінально-правові наслідки (звільнення від кримінальної відповідальності і покарання, зм'якшення покарання і т.ін.). У силу цього юридичного факту виникають правовідносини між державою в особі його правоохоронних органів, з одного боку, і особами, що підлягають звільненню від кримінальної відповідальності і покарання, з іншої сторони. Якщо так ми будемо розглядати амністію, то це означає, що в цьому спеціальному законі Верховна Рада може застосувати будь-які (у

межах її повноважень) форми звільнення: і звільнити дану категорію засуджених від кримінальної відповідальності, і від подальшого відбування покарання, і зняти судимість, і звільнити від додаткового покарання; і т.ін.), тобто приймаючи рішення про амністію в такому конкретному випадку, Верховна Рада може до конкретних категорій засуджених застосувати будь-які так звані пільги, які порухає необхідними. Не можна в цьому разі ні в чому обмежувати Верховну Раду.

В результаті такого законодавчого рішення Верховна Рада і штучно звузила свої повноваження. Виникає питання: з яких причин Верховна Рада сама обмежила свої повноваження по застосуванню амністії? Вважаю, приймаючи конкретний Закон України про амністію, Верховна Рада повинна і має право застосувати будь-які пільги, що вона може застосувати і це її право, тому що вона застосовує спеціальний закон. *До речі практика діяльності Верховної Ради йде за таким шляхом. Як ми знаємо*, у ст. 4 закону «Про застосування амністії в Україні» закріплено перелік випадків, коли амністія не застосовується. В той же час нерідко, що цей перелік відповідно до ч. 3 зазначеної статті доповнюється положеннями спеціального закону – законом про амністію на відповідний рік, й іншими категоріями осіб. Наприклад, ст. 8 закону «Про амністію у 2014 році» доповнює перелік категорією осіб, яких засуджено за доведення до самогубства, вчинене щодо неповнолітнього (ч. 3 ст. 120 КК 2001 р.), умисне тяжке тілесне ушкодження при обтяжуючих обставинах (ч. 2 ст. 121 КК 2001 р., чч. 2 і 3 ст. 101 КК 1960 р.), тощо.

Виходячи з таких міркувань, можна викласти орієнтовно таке визначення поняття амністії:

«Амністія – це спеціальний кримінальний закон, видаваний в ознаменування важливих державних подій в Україні, цілком чи частково звільняє від кримінальної відповідальності і покарання визначену категорію осіб, винних у вчиненні злочинів».

Я хочу звернути увагу на те, що існують обставини, яких амністія не торкається. Так, засуджений на підставі закону про амністію не звільняється від відшкодування шкоди, заподіяної вчиненим злочином, яку він повинен відшкодувати. Законом про амністію також не передбачається заміна одного покарання іншим чи зняття судимості щодо осіб, які звільняються від відбування покарання. Також питання про погашення чи зняття судимості щодо осіб, до яких застосовано амністію, то воно вирішується відповідно до положень КК України, виходячи із виду і терміну фактично відбутого засудженим покарання, тобто і цих питань закон про амністію не зачіпає.

Тепер про категорії осіб, у відношенні яких застосовується амністія. Мені здається, що в Законі України «Про застосування амністії в Україні» не слід указувати якісь конкретні категорії осіб, винних у вчиненні злочинів, у відношенні яких застосування амністії узагалі, завжди заборонено. Я думаю, така постановка неправильна. У кожному конкретному випадку застосування амністії нехай Верховна Рада сама вирішує, виходячи із ступеня тяжкості визначених категорій злочинів, з огляду на поширеність тих чи інших злочинних діянь і інших показників, що характеризують злочинність в Україні в цілому, на які категорії, групи злочинців ця амністія буде поширюватися. Адже зрозуміло, що показники злочинності по країні в цілому можуть змінюватися, і щороку можуть бути іншими. А ми споконвічно, задалегідь визначаємо категорії осіб, у відношенні яких ніколи, ні при яких умовах амністія не може застосовуватися. Якщо Верховна Рада прийде до такого розуміння природи амністії, нехай повторює з одного акту амністії до іншого ці категорії. Хоча, мені здається, ці категорії обов'язково будуть змінюватися, тому що буде мінятися соціально-політична обстановка в країні, буде змінюватися кримінальне і кримінально-виконавче законодавство, і Верховна Рада буде змушена рахуватися з цим. Акти амністії видаються в ознаменування важливих державних подій в Україні. Цим самим акти амністії і будуть виражати державну кримінальну і кримінально-виконавчу політику. Амністію застосовує держава Україна в особі його вищого законодавчого органу, що прощає амністуетого (милує, прощає) його злочин і гарантує йому незалежність від суб'єктивного підходу до оцінки його особистості з боку відповідних посадових осіб.

Тепер ще про одну проблему, що піднімається й у науці кримінального права, і на практиці. Ми знаємо, що акти амністії стали використовуватися як засіб звільнення тільки від кримінальної відповідальності і покарання, але не від адміністративних правопорушень чи тим більше дисциплінарних стягнень. Верховна Рада у питанні про доцільність звільнення за амністією від адміністративних чи дисциплінарних стягнень повинна це питання обов'язково розглянути і конкретно визначитися в цьому.

Різні види правопорушень відрізняються одне від одного різним ступенем суспільної небезпеки, що відповідно відображається на встановленні за їхнє вчинення різних видів відповідальності: дисциплінарної, адміністративної, кримінальної. Саме тяжкі з них – злочини – караються на підставі вироку суду, що виноситься від імені держави Україна і набуває силу закону. Адміністративні стягнення накладаються адміністративними органами і посадовими особами. Дисциплінарні стягнення накладаються в порядку підпорядкованості в процесі здійснення трудових відносин. Розходження в підставах і процедурі залучення до цих видів відповідальності позначається і на порядку звільнення від них. Діючий порядок звільнення від різних видів відповідальності має свої специфічні особливості. Природно, що адміністративні стягнення легше за ступенем тяжкості кримінального покарання. Очевидно, ця обставина і послужило однією з причин відмовлення держави Україна від амністії за адміністративні правопорушення. У той же час, відмовлення від амністії за адміністративні правопорушення породжує серйозні, негативні наслідки. Так, наприклад, особа, притягнута до адміністративного стягнення у виді арешту чи виправних робіт за дрібне хуліганство, виявляється в гіршому положенні, чим особа, що вчинила злочинне хуліганство, на яке поширюється конкретна амністія. Тому, вважаю, що для виключення подібних негативних і небажаних ситуацій амністія повинна у визначених випадках застосовуватися й у відношенні осіб, що вчинили адміністративні правопорушення.

Що ж стосується дисциплінарних стягнень, не приводячи докладних аргументів, вважаю, що амністія у відношенні цього виду правопорушень, є недоцільною.

Є ще одна серйозна проблема. Значні труднощі виникають при вирішенні питання про погашення судимості відносно амністованих осіб. Відповідно до діючого законодавства знімати судимість актом амністії Верховна Рада не має права.

Здається, варто установити правило, відповідно до якого особа, звільнена від подальшого відбування покарання за амністією вважається особою, яка не має судимості, якщо про це прямо вказується в самому акті амністії. Чи інший варіант: особа, звільнена від подальшого відбування покарання за амністією завжди, у всіх випадках вважається особою, яка не має судимості. Прийняття Верховною Радою України одного з цих рішень забезпечить рівний правовий статус осіб, що звільняються в силу актів амністії чи помилування, незалежно від того, на якій процесуальній стадії знаходиться порушена проти них кримінальна справа.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, на відміну від КПК 1960 року, не передбачає порядку застосування до осіб акту про амністію. Таке застосування здійснюється виключно на підставі Закону України «Про амністію» та на підставі Закону України «Про застосування амністії в Україні». Виконання закону про амністію покладається на суди. Ініціювати застосування амністії можуть: прокурор, орган або установа виконання покарань, а також обвинувачений (підсудний) чи засуджений, їх захисники чи законні представники. Слід зазначити, що застосування амністії можливе лише за доведеності вини засудженого. На стадії досудового слідства це означає, що обвинувачений визнає свою вину у вчиненні злочину, суд постановляє обвинувальний вирок із одночасним звільненням засудженого від відбування покарання. Тому якщо особа не визнає вини і є можливість у судовому порядку довести невинність підсудного, не варто погоджуватись на пропозицію застосування акту про амністію.

Як показано, сутність амністії як юридичної інституції прощення судом осіб, що вчинили злочини, з давніх часів вважається цілеспрямованою та корисною. Завдяки амністії реалізуються принципи гуманізму та економії кримінально-правової репресії, без яких не можна обійтись при реалізації правової політики будь-якої держави. Але не все так просто і однозначно. У юридичній літературі висловлюється думка, що застосування амністії має бути скоріше винятком, ніж правилом. Деякі вчені справедливо вказують на недоцільність звільнення від кримінальної відповідальності за амністією, оскільки в цьому контексті амністія як засіб реалізації принципу гуманізму часто використовується органами державної влади з інших міркувань, серед яких особливе значення мають політичні моменти, а також необхідність коригування недосконалого законодавства. Крім того, таке звільнення з-за його масового характеру не дозволяє враховувати принципи диференціації і індивідуалізації та справедливості покарання, а також належним чином сприяти ресоціалізації осіб, які вчинили злочини. Як акт прощення та милосердя амністія повинна бути певним чином віддалена у часі від факту вчинення злочину і засудження з тим, щоб зло хоча б частково було покарано і забуте, а пам'ять сучасників ні травмувалася б доброзичливим ставленням влади до винної особи.

Амністія передбачена в законодавстві країн-учасниць СНД, Франції, Італії, Молдови, Болгарії та ін. [11, с. 171]. У деяких країнах ставлення до амністії доволі категоричне, не застосовується амністія в таких країнах, як США, Великобританія, Польща, Іспанія, Норвегія, Швеція, Естонія та ін. Не згадується амністія ні в конституціях, ні в кримінальному законодавстві в Нідерландах, Норвегії, Швеції, Естонії [12, с. 401-402].

Що стосується інституту амністії в нашому законодавстві – стоїть завдання результативного його реформування. Не всі законодавчі новели можна визнати досконалими, деякі з них сформульовані не досить вдало. Залишається невирішеною низка інших гострих питань, пов'язаних із здійсненням амністії (диференціація правових наслідків застосування амністії; амністування засуджених за сукупністю злочинів, один з яких виключає поширення дії амністії на таких осіб; амністування в разі вчинення злочинів, кримінальні справи про які віднесено до справ приватного обвинувачення; надання звільнення від покарання на підставі актів амністії умовного характеру і т. ін.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Про застосування амністії в Україні: Закон України / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 48. – Ст. 263.
2. Малишев В.С. Амністія як елемент правової політики держави у сфері протидії злочинності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / В.С. Малишев; Харк. нац. ун-т внутрішніх справ. – Х, 2013. – 18 с.
3. Паневін В.В. Амністія в Україні: гуманний акт, що не обмежений у часі / В. Паневін // Закон і бізнес. – 2003. – 26 квітня. – С. 16-19.
4. Про застосування амністії в Україні: Про внесення змін до Закону України щодо повної реабілітації політичних в'язнів: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 792-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>
5. Березовський А.А. Амністія: соціально-правові та кримінологічні проблеми / А. Березовський. – О. : Юридична література, 2008. – 240 с.
6. Амнистия 2016: кого освободили от уголовной ответственности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sud.ua/ru/news/laws/98890-prinyat-zakon-ob-amnistii-v-2016-gody-osvobozhdenie-lits-ot-otbivaniya-ygolovnogogo-nakazaniya-sostoitsya>.
7. Скибицкий В.И. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания / В.И. Скибицкий. – К., 1987. – 184 с.
8. Зельдова О.С. Роль амнистии в осуществлении советской уголовно-правовой политики [Текст]: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / О.С. Зельдова. – М., 1987. – 25 с.
9. Школа С.М. Кримінально-правові проблеми застосування амністії та здійснення помилування в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / С.М. Школа. – К., 2004. – 20 с.
10. Уголовный закон: Опыт теоретического моделирования / Отв. ред. В.Н. Кудрявцев, С.Г. Келина. – М., Наука. – 1987. – 276 с.
11. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія / М.І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
12. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право: общ. ч.: монография / под общ. и науч. ред. С.П. Щербы. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 448 с.